Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi’nde Bulunan 18. Yüzyıla Ait İki Cilt Örneği

Two Bindings Example of 18th Century in Konya Yusuf Ağa Library

Tuğba YALÇINKAYA

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sanat Tarihi
Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi

Ankara Hacı Bayram Veli University, Graduate Education Institute, Art History
Department, Graduate Student

Ankara, Turkey

tuba.yky@gmail.com

orcid.org/0000-0002-6556-3141

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.25.23251>

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 28 Mayıs / May 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 18 Haziran / June 2019

Yayın Tarihi / Published: 23 Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Cilt / Volume: 25

Sayfa / Pages: 69-88

Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde Bulunan 18. Yüzyıla Ait İki Cilt Örneği

Öz: Kitap yapraklarının dağılmasını engelleyen, bir arada sıralı şekilde tutan koruyucu kapaklara cilt denir. Cilt sanatında genel olarak kullanılan malzeme deridir. Cilt kapakları üzerine yapılan süslemelerle, zamanla sanatsal anlamda gelişmeye başlar ve bu durum cilt kapaklarını daha değerli kılar. Bu kapakların korunması, sonraki nesillere aktarılması için yazma eser kütüphaneleri kurulmuştur. Yazma eser kütüphaneleri, sanat ve tarih açısından önemli olan bu kapakların günümüze kadar ulaşmasına olanak sağlamıştır. Bu kütüphanelerden biri de Konya'da 1796 yılında inşa edilen Yusuf Ağa Kütüphanesi'dir. Bu çalışmada Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde bulunan ciltlerden, 18. yüzyıla tarihlenen iki örnek ele alınarak incelenmiştir. Bu örneklerin ilkinde deri üzerine kalıp baskı tekniği, ikincisinde ise deri üzerine boyama tekniği kullanılmıştır. Kalıp baskı tekniğinin uygulandığı örnekte kullanılan motifler natüralist tarzdadır. Deri üzerine boyama ile bezenmiş cilt kapağında ise yekşah tekniği uygulanmıştır. 18. yüzyıl, cilt sanatına yeni süsleme tekniklerinin ve motiflerinin girdiği bir dönemdir. Yeni teknikler kullanılmakla birlikte, klasik dönemde uygulanan teknik ve motiflerin de kullanımı devam etmiştir. Çalışma, 18. yüzyıl cilt sanatının motif, teknik ve üslup özelliklerini bu yüzyıla tarihlenen iki cilt örneği üzerinden inceleyerek, bu iki eseri tanıtmaya amacıyla hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanat Tarihi, Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi, Cilt, Yazma, Eser, Tezyinat, Cilt Sanatı, Cilt Sanatı Tarihi

Two Bindings Example of 18th Century in Konya Yusuf Ağa Library

Abstract: Bindings are protective covers that prevent spreading of book leaves and hold together. Leather is generally used in the binding art. With the decorations on the covers, the binding starts to develop in the artistic sense over time and this makes the binding covers more valuable. The manuscript libraries were established in order to protect these covers and to transfer them to the next generations. The manuscript libraries have enabled these covers which are important in terms of art and history to be reached the present day. One of these libraries is the Yusuf Ağa Library which was built in Konya in 1796. In this study, two samples of bindings in Yusuf Ağa Library of 18th century were

investigated. In the first of these samples, the technique of printing on leather and the technique of painting on the leather were used in the second one. The motifs used in the pattern printing technique are naturalistic. In the binding cover decorated with painting on leather, yeksah technique is applied. The 18th century is a period in which new decoration techniques and motifs enter binding art. While new techniques were used, the techniques and motifs applied in the classical period were not abandoned during this period. The study was prepared with the aim of introducing these two works by examining the motifs, techniques and stylistic features of the 18th century binding art on the samples of two volumes dated to this century.

Keywords: Art History, Konya Yusuf Ağa Library, Binding, Manuscript, Work, Decoration, Leather Art, History

GİRİŞ

Arapça deri anlamına gelen cilt, kitap yapraklarını dağılmadan ve sırası bozulmadan bir arada tutan koruyucu kapağa verilen isimdir.¹ Bu kapakları yapan kişiye ciltçi (mücellid), yapılan bu işleme ise ciltleme (teclid) denir.²

Tarihi açıdan cilt ve ciltçilik çok eski devirlere kadar uzanır. Kağıt icat edilmeden önce, balmumu levhalar ve papirüs üzerine yazılan yazılar, tahta kapaklar kullanılarak yapılan ciltlerle korunmuştur. Parşömenin kullanılmaya başlanması üzerine, parşömenler katlanarak formalar haline getirilmiş, sonra bunlar dikilerek ciltlenmiştir.³

Türklerde ciltçiliğin gelişip bir sanat kolu haline gelmesi ise Orta Asya'da kağıdın icadıyla beraber başlamıştır. Bin Buda mağaralarında İngiliz araştırmacı Dr. Aurel Stein ve Fransız Sinologlarından Paul Pelliot tarafından yapılan araştırmalar sonucu, Orta Asya Türklerinin cilt ve ciltçilikte deri kullandıkları, ilk defa deri üzerine madeni kalıplarla süsler bastıkları, bulunan parçalardan anlaşılmıştır. Ayrıca Uygurların o tarihte klişe baskıyı kullandıkları bilinmektedir.⁴

¹ Ahmet Saim Arıtan, "Ciltçilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: 551.

² Mine Esiner Özen, *Türk Cilt Sanatı* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998), 9.

³ İsmet Binark, *Eski Kitapçılık Sanatlarımız* (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1967) 29: 1.

⁴ Binark, *Eski Kitapçılık Sanatlarımız*, 1.

A. Von le Coq tarafından ortaya çıkarılan Türk Cildi 'ne ait en eski örnekler, Kara Hoço'da bulunan iki Mani yazmasının kapaklarıdır (Fot. No: 1). Uygurlular dönemine ait üçüncü bir örnek ise P.K. Koslov tarafından Kara Hoço'da bulunmuştur (Fot. No: 2). S.F. Oldenburg bu kitap kapağının 13. yüzyıla ait olduğunu belirtmiştir.⁵

Türklerin İslam dinini kabulüyle beraber cilt sanatında büyük gelişmeler olmuştur, Türkler tarafından kitap ve yazının kutsal sayılması bunun en büyük nedenidir.⁶ İslam Medeniyetine ait bilinen ilk cilt örnekleri ise Mısır ve Tunus'ta bulunmuştur. Bu örnekler Türk devleti olan Tolunoğulları zamanına aittir. İslam cildindeki bu gelişme 12. yüzyıla kadar; Fatımiler, Gazneliler, Büyük Selçuklularla devam etmiştir (Fot. No: 3).

9. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu'ya hakim olan Selçuklular, burada 12. ve 13. yüzyıllarda güzel cilt örnekleri meydana getirmiştir⁷ (Fot. No: 4). Türk-İslam cilt sanatında önemli bir yere sahip olan Selçuklu cildi, Orta Asya Türk cilt sanatı birikimini Anadolu'ya taşımış, kendinden sonra Anadolu Beylikler Dönemi cilt sanatına örneklik teşkil ederek Osmanlı Cilt Sanatının da temellerini oluşturmuştur. Selçuklu Cildi bir üslup oluşturarak 13. yüzyılda Memlük cildine etki etmiş, bu oluşum 14. yüzyılda Anadolu Beyliklerine ve 15. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı Döneminde de devam etmiştir.⁸

Osmanlı döneminde sanat değeri taşıyan ilk cilt örneği, 1434-1435 yılında Sultan II. Murad'a sunulan Makasıdü'l Elhan adlı kitabın kabıdır. Açık kestane renkli deri ile kaplı dış kapaklarının ön yüzünde oval, arka yüzünde yuvarlak birer şemse yer alır. Oval şemsenin içi rumilerle doludur, köşebentler ve enli bordürler örgü motifleriyle, miklepinin üzeri ise rumi motifleri ile bezelidir. Bu cilt, 15. yüzyıl deri ciltlerinde yaygın olarak kullanılacak sarmal dallar üzerine sıralanan hatalı üslubunda çiçekler ve yapraklarla bezenmiştir.⁹

15. yüzyılın son yıllarında, cilt sanatının gelişimi Fatih Sultan Mehmet için hazırlanan kitaplarla olmuştur (Fot. No: 5)¹⁰. Bu dönemde hazırlanan eserler şekil ve düzen bakımından

⁵ Ahmet Saim Arıtan, "Selçuklu Cildinin Osmanlı Cildi' ne Etkileri", H.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü 5. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu (Ankara, 2001), 29.

⁶ Binark, Eski Kitapçılık Sanatlarımız, 4.

⁷ Ahmet Saim Arıtan, "Anadolu Selçuklu Cild Sanatı", Türkler Ansiklopedisi (Ankara, 2002) 7:933.

⁸ Arıtan, "Anadolu Selçuklu Cild Sanatı", 30.

⁹ Zeren Tanındı, "Kitap ve Cildi", Osmanlı Uygarlığı Ansiklopedisi (Ankara, 2004) 2: 845.

¹⁰ Ayla Güleç, Topkapı Sarayı Kütüphanesindeki Seçilmiş Klasik Şemse Cilt Kapakları (Yüksk Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2007), 10.

diğer İslam ülkelerindeki eserlerle aynı olmakla beraber, süsleme motiflerinde bazı yenilikler de bulunmaktadır. Üçlü yaprak, tepelik, gonca, nilüfer, ıtır yaprağı, gül, pençe, hatai, bulut, ortabağ ve tığ motifleri ile rumi geçmeler gibi motifler süslemede kullanılmıştır.¹¹

16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman devrinin mücellit başlarından Mehmet Çelebi ve o aileden gelen Süleyman Çelebi, Mustafa Çelebi gibi sanatkarlar, Türk deri ciltlerine güzel örnekler vermiştir. İlk defa bu yüzyılda mücellitler bir ekol halinde toplanmış, Osmanlı sarayında diğer sanatkarlar gibi bir zümre teşkil ederek Ehli Hiref defterlerinde yer almışlardır.¹² Bu dönemde klasik geleneklerden esinlenen mücellitler, şemse ve köşebent içlerini dolduran bezeme tasarımı da yenilikler yapmışlardır.¹³

16. yüzyıldan itibaren şemseler; dilimli, oval ve salbekli olarak düzenlenmiştir¹⁴ (Fot. No: 6). Şemse ve köşebentler içindeki bir yaprak kümesinden veya birkaç saptan çıkan ince dal şemse içinde dağılır, kıvrılarak aşağı uzar. Bu dallar üzerinde hançeri yapraklar ve tomurcuk halinde, açmış veya buket halinde hatailer sıralanır. Enli gömme bordürde de hatai bulut düzenlemesi yapılır. Bu tasarım, saz üslubu olarak tanımlanır, miklepin şemse ve köşebentlerinde de bu kompozisyon tekrar eder. Bilinen örnekler göre bu şekilde cilt bezeme tasarımı 1520-1530 yılları arasında saraylı nakkaşların ve mücellitlerin eseridir. Türk kitap kaplarının asıl ögesi olan bu tasarım, 20. yüzyılda da Türk mücellitler tarafından uygulanır.¹⁵

17. yüzyılda ciltlere uygulanan teknik aynı olmakla beraber kompozisyon ve motiflerin işlenmesinde belli bir gerileme olmuştur. Şemse, köşebent ve bordürler arasında bir ahenk yoktur. Birçok örnekte köşebent ve bordür kalkmış, bunların yerine dörtkenardan çıkıntılı dikdörtgen biçimde büyük şemseler yapılmış, salbekler büyümüştür. Bordür yerine yaldızlı kalın zencerekler çekilmiştir¹⁶ (Fot. No: 7). 17. yüzyılın sonlarında gömme şemseli ve köşebentli deri ciltlerin yanı sıra şemse ve köşebentlerin arasında kalan alanın, bordürlerinin

11Oktay Aslanapa, "Osmanlı Devri Cilt Sanatı", Türkiye'miz 13/ 38. (1982): 14.

12 Kemal Çığ, (1953). Türk Kitap Kapları (Ankara: A.Ü.İ.F. Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1953), 118.

13 Tanındı, "Kitap ve Cildi", 847.

14 Aslanapa, "Osmanlı Devri Cilt Sanatı",14.

15 Tanındı, "Kitap ve Cildi", 848.

16 Aslanapa, "Osmanlı Devri Cilt Sanatı",16.

içinin aletle yapılmış ve altın yaldıza boyanmış sarmal rumiler ve noktalarla süslendiği görülür.¹⁷

18. yüzyılda Türk deri ciltlerinde klasik deri kaplarının yapılmasına devam edilmiştir. Sultan III. Ahmet zamanında önemli eserler meydana getirilmiştir.¹⁸ Bu dönemde motif ve kompozisyonlarda klasik üslup tekrar ön plana çıkmıştır (Fot. No: 8). Rumiler ve penç motifleri çok kullanılmıştır. Yeni teknik olarak lake ciltler ve deri üzerine sırma işlenmiş cilt kapakları görülür. Topkapı Sarayında bilinen en eski lake cilt, *el Fevaid el Gıyasiye* (A 1672) adlı eserdir. Kahverengi deriden yapılmış cildin oval şemsesi, siyah zemin üzerine büyük çiçeklerle süslenmiş ve şemse altın yaldızlı yapraklarla çevrelenmiştir.¹⁹ 18. yüzyılın ortalarında, ortası şişkin, dar uzun şemse biçimleri yaygınlaşır. Bu biçimde şemse içine aletle sarmal rumiler ve noktalar yapıldığı yekşah ciltler ve fırçayla içi çiçeklerle dolup taşan vazolu kompozisyonlar tercih edilir. Bu dönemin sonlarında, ciltlerin iç ve dış kapakları alet ve fırçayla yapılmış ve altınla yaldızlanmış sıvama baklava biçimleriyle bezenirken, bazı örneklerin dış kapağı kumaş kaplanmış iç kapaklarına buket olarak hazırlanmış çiçek kompozisyonu yapılmıştır.²⁰

18. yüzyıl sonrası ve 19. yüzyıl, Avrupa barok ve rokoko süslemesi kitap sanatlarını etkilemiştir. Motifler deri üzerine fırça ile sürülmüş, stilize süslemelerin yerini dörtgen form içinde realist çiçekler, saz yolu yapraklar, bu yapraklarla oluşturulmuş vazo formları almıştır. Desenler abartılmış, bu süslemelerde altın ve renkli boyalar bir arada kullanılmıştır²¹ (Fot. No: 9).

Kağıdın icat edilmesiyle birlikte sanatsal anlamda gelişen ciltçilik, bu gelişimini günümüze kadar devam ettirmiştir. Kitap sanatları ve tarih açısından önemli olan eserlerin korunup kollanması ve araştırmacılar tarafından inceleme imkanı sağlanması kütüphaneler sayesinde olmuştur. Bu kütüphanelerden biri de, Osmanlı kethüdası olan Giritli Yusuf Ağa'nın Konya'da 1796 yılında inşa ettirdiği Yusuf Ağa Kütüphanesi'dir. Günümüzde Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Müdürlüğüne bağlı olarak hizmet veren kütüphanede 12173 cilt kitap mevcuttur, bunların 3157 tanesi yazma cildir.

¹⁷ Tanındı, "Kitap ve Cildi", 862.

¹⁸ Çığ, *Türk Kitap Kapları*, 121.

¹⁹ Aslanapa, "Osmanlı Devri Cilt Sanatı", 16.

²⁰ Tanındı, "Kitap ve Cildi", 863.

²¹ Özen, *Türk Cilt Sanatı*, 21.

Çalışmamızda kütüphanede bulunan ciltlerden 18. yüzyıla ait iki örnek incelenmiştir. Ciltlerin künye bilgileri verildikten sonra süsleme, kompozisyonları ve motif- desen özellikleri ayrıntılı tanım başlığı altında anlatılmıştır. Çalışmada iki örneğin tanıtılması hedeflenirken, bu örnekler üzerinden 18. yüzyıl cilt sanatının karakteristik özellikleri (renk, desen-motif, kompozisyon vb.) de verilmiştir.

1. KONYA YUSUF AĞA KÜTÜPHANESİ'NDE BULUNAN 18. YÜZYILA AİT İKİ CİLT ÖRNEĞİ

1.1.Örnek: 1

Envanter Numarası: 42 Yu 146

Eserin Adı: Gayet el-Beyan fi Tedlusi Beden el-İman

Eserin Dil Ve Konusu: Türkçe -Tıp ilimleri

Müellif: İbn Sultan Salih b.Nasrullah el-Halebi

Hattat: Bilinmiyor.

Tarih : H. 1139 / M. 1726-1727

Ölçüsü: 180 x 110 -120 x 60 mm

Bugünkü Durumu: Eserin sırt ve miklep bölümü deri parçaları ile onarılmıştır. Kapak kenarlarında aşınmalar mevcuttur. Altın yaldızın kullanıldığı bölümlerde dökülmeler olmuştur.

Ayrıntılı Tanım: Kahverengi deri ile ciltlenmiş ön ve arka kapakları aynı süsleme özelliklerine sahiptir. Kapaklar ve miklep iki ince altın yaldızlı cetvel arasında "S" şeklinde baskı aleti ile yapılan, altın yaldızlı zencerek ile çevrelenmiştir. Köşebentin olmadığı kapaklarda köşelerde birer, kenarlarda ise üçer altın yaldızlı nokta kullanılarak boş alanlar vurgulanmıştır. (Fot. No: 10)

Alt ve üst kapakların merkezinde dilimli, salbekli gömme şemse yer alır. Alttan ayırma tekniğinde olan şemse zemini altın yaldızlı, motifleri ise kırmızı ve yeşil renk ile boyalıdır. Şükufe motifinin yer aldığı şemsede tek daldan çıkan bir adet açmış, iki adet gonca gül yer alır. Palmet formundaki salbeklerin merkezinde ise iri bir hatai tarzı gül motifi bulunur. Salbekler şemseye bir altın yaldızlı nokta ile bağlanmıştır. Şemse ve salbeklerin etrafı altın yaldızla tahrirlenmiş, tığ ve noktalarla vurgulanmıştır. (Fot. No: 11)

Sertap kısmında yatay ve dikey altın yaldızlı noktanın oluşturduğu bir motif yer alır. Miklepte ise dilimli, basık yuvarlak, gömme şemse alttan ayırma tekniğinde yapılmıştır. Şemsede siyah renkte kabartma motiflerin oluşturduğu yaprak ve çiçekler yer alır. (Fot. No:12)

1.2. Örnek: 2

Envanter Numarası: 42 Yu 599

Eserin Adı: Zariat İla Makarim eş-Şeriat

Eserin Dil Ve Konusu: İslam Dini, İslam Ahlak ve Adabı

Müellif : Ragıb el-İsfahani Ebu el-KAsım Hüseyin b.Muhammed b.Mufazzal

Hattat: Bilinmiyor.

Tarih : H. 1175 / M. 1761

Ölçüsü: 210 x 130 – 145 x 70 mm

Bugünkü Durumu: Zencereklerde kullanılan altın yaldızların bir kısmında görülen dökülmelerin dışında eser iyi durumdadır.

Ayrıntılı Tanım: Ön ve arka kapakları süsleme bakımından aynı özelliklere sahip eser, kırmızı deri ile ciltlenmiştir. Kapaklar ve miklep üç bordür ile çevrelenir. Bordürler siyah zemin üzerine altın yaldızla boyalı zencerekle bezenmiştir. Kapaklarda köşebent kullanılmamıştır. Köşeler dört, kenar merkezleri ise üç altın yaldızlı nokta ve tığlarla vurgulanmıştır. (Fot. No: 13)

Deri üzerine boyama tekniğinde yapılan dilimli, salbekli şemsenin uçları sivri, göbek kısmı dışa doğru bombelidir. Şemse içerisinde yer alan palmet, rumi ve kıvrım dallardan oluşmuş bitkisel kompozisyon simetrik olarak düzenlenmiştir. Altın yaldızla yapılan bu motiflerin üzeri yekşah ile yivlenmiştir. Bordo renkli zemine sahip olan şemsenin etrafı tahrirlenmiş, çevresi altın yaldızlı nokta ve tığlarla vurgulanmıştır. Salbekler altın yaldızlı noktaların oluşturduğu altı yapraklı çiçek motifi şeklindedir ve çevresi tığlanmıştır (Fot. No: 14).

Siyah deri olan sırt ve sertab bölümü süsleme bakımından sade bırakılmıştır. Sertab merkezinde dikey ekseninde kalın altın yaldızlı cetvel yer alır. Dilimli, oval miklep şemsesi yekşah tekniğinde bezenmiştir. Şemse zemini bordo renktedir, şemse yüzeyinde yer alan ince dallar, palmet ve rumi motifleri altın yaldızla boyanmıştır. (Fot. No:15)

Eserde süsleme olarak klasik ciltlerde görülen stilize bitki motifleri kullanılmıştır. Kapaklarda görülen motifler yeni bir teknik olan yekşah tekniğinde uygulanmıştır. Klasik ciltlerde yer alan bordürler, bu eserde zencereklerle bezenmiştir. Salbek ve köşelerde ise klasik tarzdan farklı olarak 18. yüzyıl özelliğini yansıtan altın yaldızlı noktaların oluşturduğu motifler yer almaktadır.

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde yer alan, çalışmaya konu olan ciltlerde 18. yüzyıl teknik ve motiflerinin yenilikleriyle beraber, klasik özelliklerin kullanımlarının devam ettiği görülmektedir.

Her iki cild'te kapak düzenlemesi, klasik dönem ciltlerinde görülen; bordür, köşebent, salbekli şemse formlarında farklılık dikkati çekmektedir. 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı ciltlerinde şemseler, dikdörtgen formunu alır ki incelediğimiz ciltlerde de bu etki görülmektedir. Şemseler kapakların merkezi konumuna yerleştirilmiştir. Salbekler; ilk örnekte klasik geleneği yansıtan beş dilimli palmet formundadır ve şemseye oranla büyük tutulmuştur. İkinci örnekte ise şemse dikdörtgen formda, salbekler örnekte altın yaldızlı noktaların oluşturduğu çiçek motifi şeklindedir. Bu da 18. yüzyılda yeni salbek formlarının kullanıldığını göstermektedir. 18. yüzyılda altın yaldızlı noktalar boşlukları doldurmak ve vurgulamak amacıyla kullanılmıştır. İncelenen eserlerde de bu şekilde altın yaldızlı nokta

motiflerinin kullanıldığı görülmektedir. Köşebentlerin kullanılmadığı kapaklarda, köşe ve kenarlar altın yaldızlı tığ ve noktalarla hareketlendirilmiştir.

18. yüzyılda cilt sanatı, 17. yüzyılda gerçekleşen durağanlığa bir hareketlilik getirmiştir. 17. eserlerinde, uygulanan teknikler aynı olmakla birlikte yapılan ürünlerde işçilik zayıflamış, kapak öğeleri arasındaki uyum bozulmuştur. 18. yüzyıl eserlerinde bu uyum yeniden sağlanmış işçilik kalitesi artmıştır. Yapılan çalışmada incelenen örneklerde, yeni tekniklerin klasik motiflerde, klasik tekniklerin ise yeni motiflerde uyumlu bir şekilde uygulandığı görülmektedir.

Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde bulunan ve 18. yüzyıla tarihlenen iki cilt örneğini, diğer yüzyıllara tarihlenen eserlerle karşılaştırdığımızda, benzer özelliklerin yanı sıra farklı özelliklerin de olduğunu görmekteyiz. İlk olarak 15., 16., 17., ve 18. yüzyıllarda verilen eserlerin kapak düzenlemeleri ele alındığında, 15. yüzyıla tarihlenen Ankara Etnoğrafya Müzesi'nde sergilenen 10039 envanter numaralı eserin kapakları altın yaldızlı zencerekler arasında yer alan, kartuşlara ayrılmış bordür ile çevrelenmiştir. Köşebentler ortadan içeriye doğru kıvrım yapmaktadır ve kapakların merkezinde dilimli oval salbekli şemse yer alır (Fot. No:16). 16. yüzyıla tarihlenen Ankara Etnoğrafya Müzesi'nde sergilenen 10108 envanter numaralı eserin kapakları, bir sıra altın yaldızlı zencerek ile çevrelenmiştir. Köşebentler iç ve dış bükey kavislidir ve kapakların merkezinde dilimli, oval, salbekli şemse yer alır (Fot. No: 17). 17. yüzyıla tarihlenen Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde bulunan 42 Yu 4903 envanter numaralı eserin kapakları, altın yaldızlı zencerekler arasında yer alan kalın bir bordür ile çevrelenmiştir. Köşebentler iç ve dış bükey kavislidir ve kapakların merkezinde dilimli oval salbekli şemse yer alır (Fot. No:18). 18. yüzyıla tarihlenen, çalışmamızda incelemiş olduğumuz 2 numaralı örnekte, kapaklar altın yaldızlı zencerekli üç bordür ile çevrelenmiştir. Köşebentlerin olmadığı kapaklarda köşeler altın yaldızlı noktalarla vurgulanmıştır, kapak merkezinde dilimli dikdörtgen salbekli şemse yer alır. Bu dört örnekte kapaklarda yer alan bordür ve zencereklerin her yüzyılda kullanılmaya devam ettiği görülmektedir. Kullanılan zencereklerin formu aynıken, bordürlerin kullanımı ve bezemeleri farklılık göstermektedir. 15., 16., ve 17 yüzyıllarda köşebentler farklı formlarda kullanılmaya devam etmiş, 18. yüzyılda köşeler altın yaldızlı noktalar ile vurgulanmıştır.

Dilimli, oval, salbekli şemseler her yüzyılda kullanılmıştır, 18. yüzyılda buna ek olarak dikdörtgen formda olan şemseler de görülmektedir.

Ankara Etnoğrafya Müzesi'nde bulunan 15. yüzyıla tarihlenen 10039 envanter numaralı (Fot. No: 20) eserin şemse yüzeyinde bulunan ince kıvrım dallar, rumi ve palmet motifleri, 18. yüzyıla tarihlenen 2 numaralı örneğin (Fot. No: 21) şemse bezemesi ile benzer özellikler göstermektedir. İki eserin şemselerinde yer alan aynı motifler farklı kompozisyonda ve teknikte uygulanmıştır.

Natüralist bir üslupta süslemeye sahip olan 2 numaralı 1727 yılına tarihlendirilen örnekte (Fot. No: 22) şemse ucundan çıkan iki gonca ve bir adet açmış gül motifinin oluşturduğu bezeme yer almaktadır. Benzer bir cilt süslemesini Amasya Bayezid İlk Halk Kütüphanesi'nde bulunan 1734 yılına tarihlendirilen 05 Ba 1838 envanter numaralı (Fot. No: 23) eserde görmektedir. Bu örnekte de şemse alt ucundan çıkan iki gonca ve yapraklı dal üç gül ile sonuçlanmıştır. İki örnek arasında kompozisyon aynı olmakla birlikte güllerin işleniş ve yaprak formlarında farklılık görülmektedir.

Karşılaştırmada yer alan, farklı yüzyıllara ait bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, cilt sanatında yüzyıllar arasında keskin bir ayırım yapılamamaktadır. Bir önceki yüzyılda kullanılan teknik, motif ve kapak öğeleri sonraki yüzyıllarda da kullanılmaya devam etmiştir. Cilt sanatına 17. yüzyılın sonlarından itibaren yeni teknikler girmiş, bu teknikler klasik dönem öğeleri ile birlikte uyum içinde kullanılmıştır.

18. yüzyılda, süsleme sanatlarında natüralist üslup ön plana çıkmıştır. Doğadan aktarılan gerçekçi motifler diğer sanat dallarında olduğu gibi cilt sanatında da kullanılmıştır. İncelen örnekler dönemin bu moda anlayışını yansıtır niteliktedir.

KAYNAKLAR

Arıtan, Ahmet S. "Anadolu Selçuklu Cild Sanatı". *Türkler Ansiklopedisi*. 7: 933. Ankara, 2002.

Arıtan, Ahmet S. "Ciltçilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7:551. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Arıtan, Ahmet S. "Selçuklu Cildinin Osmanlı Cildi'ne Etkileri". *H.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü 5. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu*. 29. Ankara, 2001.

Aslanapa, Oktay. "Osmanlı Devri Cilt Sanatı". *Türkiyemiz* 13/38 (1982):14.

Binark, İsmet. "Türk Kitapçılık Tarihinde Cilt Sanatı". *Türk Kültürü* 36 (1965): 985-997.

Binark, İsmet. *Eski Kitapçılık Sanatlarımız*. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1967.

Cumbur, Müjgan. "Yusuf Ağa Kütüphanesi ve Kütüphane Vakfiyesi". *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Araştırmaları Dergisi* 1/1 (1963): 203.

Çığ, Kemal. "Türk Kitap Kapakları". *Türkiyemiz* 3/9 (1973): 9.

Çığ, Kemal. *Türk Kitap Kapları*. Ankara: A.Ü.İ.F. Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1953.

Doğan, Kadriye. *Ankara Etnoğrafya Müzesi'nde Bulunan Bazı Cilt Örnekleri*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2008.

Güleç, Ayla. *Topkapı Sarayı Kütüphanesindeki Seçilmiş Klasik Şemse Cilt Kapakları*. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2007.

Özebek, Yıldırım. *Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi'ndeki Kitap Kapakları*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2005.

Özen, Mine E. *Türk Cilt Sanatı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.

Tanırdı, Zeren. "Kitap ve Cildi". *Osmanlı Uygarlığı Ansiklopedisi*. 2/.845. Ankara, 2004.

EKLER

Fotoğraf 1: Kara Hoço'da bulunan ilk Türk ciltleri. (Arıtan, 2008: 137)

Fotoğraf 2: Kara Hoço'da bulunan üçüncü Türk cildi 13. yüzyıl. (Arıtan, 2010: 185)

Fotoğraf 3: Kuranı Kerim, 12. yüzyıl Gazneli-B.Selçuklu, Paris Bibliothèque National, Arabe (Arıtan, 2008: 138).

Fotoğraf 4: En erken tarihli Anadolu Selçuklu cildi. Kitâbü'l-Ğaribeyn fi'l Kur'ân ve'l Hadîs, 1154, Anadolu Selçuklu, TSMK, III. Ahmed:105, Arka Kapak ve Miklep, (Arıtan, 2008: 138).

Fotoğraf 5: 1475 tarihli Divan, S.K. Fatih: 3831 (Güleç, 2007:10)

Fotoğraf 6: 16. yüzyıla tarihlenen Nasihat-Name isimli kitap TSMK No. 407(Çığ, 1953: 118)

Fotoğraf 7: 17. yüzyıla ait bir murakka albüm TSMK No. 2333 (Çığ, 1953: 118).

Fotoğraf 8: 18. yüzyıla tarihlenen Ali Üsküdari imzalı lake kap TSMK No. 3652 (Çığ, 1953: 118)

Fotoğraf 9: 18. yüzyıla tarihlenen Elifba cüzü TSMK No. 435 (Çığ, 1953)

Fotoğraf 10: 1726 yılına tarihlenen Yusuf Ağa Kütüphanesi 42 Yu 146 envanter numaralı eserin ön kapak genel görünümü.

Fotoğraf 11: 1726 yılına tarihlenen 42 Yu 146 envanter numaralı eserin alttan ayırma tekniğindeki şemsesi.

Fotoğraf 12: 1726 yılına tarihlenen 42 Yu 146 envanter numaralı eserin; arka kapak, sertap ve miklep görünümü.

Fotoğraf 13: 1761 yılına tarihlenen 42 Yu 599 envanter numaralı eserin ön ve arka kapak genel görünümü.

Fotoğraf 14: 1761 yılına tarihlenen 42 Yu 599 envanter numaralı eserin şemse görünümü.

Fotoğraf 15: 1761 yılına tarihlenen 42 Yu 599 envanter numaralı eserin arka kapak, sertab ve miklep genel görünümü.

Fotoğraf 16: Ankara Etnoğrafya Müzesi/8. Salon 10039, Kuranı Kerim, 15. yüzyıl.

Fotoğraf 17: Ankara Etnoğrafya Müzesi/8. Salon 10108, Kuranı Kerim, 16. yüzyıl.

Fotoğraf 18: Yusuf Ağa Kütüphanesi, 42 Yu 4903, Ravzat el-Ahyâr, 17. yüzyıl.

Fotoğraf 19: Yusuf Ağa Kütüphanesi, 42 Yu 599, Zariat İla Makarim eş-Şeriat 18. yüzyıl.

Fotoğraf 20: Ankara Etnoğrafya Müzesi/8. Salon 10039, Kur'anı Kerim, 15. yüzyıl

Fotoğraf 21: Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi, 2 numaralı örneğin şemse bölümü

Fotoğraf 22: Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde bulunan 18. yüzyıla tarihlenen tarihlenen 42 Yu 146 envanter numaralı eserin alttan ayırma tekniğindeki şemsesi.

Fotoğraf 23: Amasya Bayezid İlk Halk Kütüphanesi 05 Ba 1838 envanter numaralı eser.